

Ю.І. ЧИЖМАР. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МІЖНАРОДНИХ ТРУБОПРОВІДІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розглядаються теоретичні міжнародно-правові питання регулювання міжнародних трубопроводів. Робляться висновки про те, що міжнародні трубопроводи, як специфічний вид транспорту, є предметом окремого, зокрема міжнародно-правового, регулювання; правові принципи та норми, котрі регулюють функціонування міжнародного трубопроводного транспорту, становлять окрему частину в системі міжнародного транспортного права; розвиток правової регламентації міжнародного трубопроводного транспорту тісно пов'язаний з діяльністю міжнародних організацій; укладення міждержавних угод та договірне оформлення виступають як підстави виникнення прав і обов'язків.

Ключові слова: міжнародні трубопроводи, правове регулювання, правовий режим, міжнародне транспортне право.

Рассматриваются теоретические международно-правовые вопросы регулирования международных трубопроводов. Делаются выводы о том, что международные трубопроводы, как специфический вид транспорта, является предметом отдельного, в частности международно-правового, регулирования; правовые принципы и нормы, регулирующие функционирование международного трубопроводного транспорта, составляют отдельную часть в системе международного транспортного права; развитие правовой регламентации международного трубопроводного транспорта тесно связан с деятельностью международных организаций; заключения межгосударственных соглашений и договорное оформление выступают как основания возникновения прав и обязанностей.

Ключевые слова: международные трубопроводы, правовое регулирование, правовой режим, международное транспортное право.

The article deals with the theoretical issues of international law regulating international pipelines. Conclusions are made concerning that the international pipelines, as a specific type of transport is the subject of separate, in particular that of international law, regulation, legal principles and norms governing the functioning of international pipelines; it is a separate part of the system of the international transport law; the development of legal regulation of international pipeline transportation is closely linked with the activities of international organizations and agreements between the contractual design act as the base of their rights and responsibilities.

Key words: international pipelines, regulation, legal regime, international transport law.

Сучасний розвиток міжнародної економіки характеризується швидкими темпами зростання міжнародної торгівлі, поглибленням міжнародного поділу праці, котрі неможливі без розвитку та удосконалення світової транспортної системи. Паливно-енергетичний комплекс промислових країн розвивається сьогодні завдяки, перш за все, прискореному зростанню видобутку нафти та газу, котрі за своїми техніко-економічними показниками є найбільш ефективними видами палива. Розвиток нафтової та газової промисловості передбачає створення відповідної мережі магістральних трубопроводів, котрі забезпечують доставку нафти і газу до споживачів.

Спорудження та експлуатація міжнародних трубопроводів, поряд із технічними та економічними питаннями, зумовлює виникнення багатьох складних правових проблем, котрі упродовж останніх років стали предметом вивчення міжна-

родних і національних організацій. Міжнародні угоди і міжнародно-правова практика в галузі трубопроводів дозволяють зробити висновок, що трубопровід, як й інші види транспорту, набуває міжнародного характеру в тих випадках, коли в процесі його функціонування виникають міжнародно-правові питання, пов'язані з експлуатацією трубопроводу як особливого виду транспорту, і стосуються сфери міжнародного публічного права, а частково – міжнародного приватного права. Така ситуація виникає, як правило, коли трубопровід проходить територією двох і більше держав.

Специфіка міжнародно-правового регулювання трубопровідного транспорту полягає у необхідності використання, а деколи – адаптації норм міжнародного транспортного права. Як один із можливих способів переміщення промислової продукції, міжнародні трубопроводи мають низку спільних ознак із іншими видами міжнародного, передусім, наземного транспорту. Тому досвід його правового регулювання може бути, певною мірою, використаний щодо міжнародних трубопроводів.

Водночас міжнародним трубопроводам притаманні й специфічні властивості, котрі повинні враховуватись у вивченні та розробці їх правового статусу. По-перше, міжнародне співробітництво держав завжди розпочинається вже на стадії їх спорудження. У процесі проектування і будівництва трубопроводів повинні бути передбачені необхідні рішення, що забезпечують єдність, узгодженість й економічність в експлуатації окремих ділянок міжнародного трубопроводу, що проходить територією різних держав. Тому, при укладенні міждержавних угод про міжнародні трубопроводи, на відміну від угод щодо інших видів міжнародного транспорту, виникає необхідність передбачити положення, які стосуються не лише експлуатації, але й спорудження трубопроводів.

По-друге, міжнародні трубопроводи, як правило, споруджуються для надання продукції іноземній державі, тоді як інші види наземного транспорту рівною мірою обслуговують як міждержавний, так і національний вантажобіг.

По-третє, міжнародні трубопроводи, хоча їхня кількість сьогодні вже є досить значною і має тенденцію до швидкого зростання, не утворюють широко розвинутої транспортної мережі і носять в основному регіональний характер. Вони проходять звичайно територією двох, трьох держав, встановлюють зв'язок між певними центрами добування і споживання (або ж морськими портами, де в процесі транспортування залучається морський флот) і, відповідно, не можуть бути використані для обслуговування потреб інших міжнародних вантажопотоків аналогічної продукції.

По-четверте, в експлуатації міжнародних трубопроводів використовуються специфічні правові форми взаємовідносин між постачальниками і споживачами продукції, котрі відображають особливості транспортування нафти і газу трубопроводами.

Міжнародно-правове співробітництво держав у галузі вироблення правового режиму міжнародних трубопроводів потрібно аналізувати через призму міжнародно-правових документів загального характеру, спеціалізованих транспортних угод і конвенцій (наприклад, Європейська енергетична хартія, Барселонська Конвенція про свободу транзиту, Женевська конвенція про відкрите море тощо), а також дво- та багатосторонніх угод щодо будівництва чи експлуатації міжнародного трубопроводу.

Питання, які розглядаються у цій статті, досліджували такі правознавці, як: В. Г. Шатров, М. М. Богуславський, В. Ф. Опришко, Н. Т. Блатова, Ю. С. Шемшу-

ченко, І. І. Лукашук, П. М. Бірюков, В. С. Бруз, О. М. Садиков, В. А. Пояркова, О. Д. Макаров, С. М. Морозов, І. С. Дудніков, Ю. М. Колосов, Стефан Цапков, Е. Д. Браун, С. Виноградов, А. О. Конопляник та інших.

Міжнародні трубопроводи, як специфічний вид транспорту, є предметом окремого, зокрема міжнародно-правового, регулювання. Традиційно в теорії права (зокрема, з позицій нормативізму) правове регулювання визначають як «один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави», а його предметом – правові, політичні, економічні та інші суспільні відносини, впорядкування яких неможливе без використання норм права»¹.

Специфіка ж саме *міжнародно-правового регулювання* трубопровідного транспорту полягає у необхідності використання, а деколи – адаптації норм міжнародного транспортного права.

Як спосіб транспортування промислової продукції, міжнародні трубопроводи мають низку спільних ознак із іншими видами міжнародного, передусім, наземного транспорту. Водночас, міжнародним трубопроводам притаманні й специфічні властивості, котрі повинні враховуватись у вивченні та розробці їх правового статусу, зокрема:

1) початок міжнародного співробітництва на стадії спорудження міжнародних трубопроводів, відтак необхідність передбачати правові положення, які стосуються не лише експлуатації, але й спорудження трубопроводів уже на етапі укладенні міждержавних угод про міжнародні трубопроводи;

2) надання продукції іноземній державі як типова причина започаткування міжнародного трубопроводу;

3) регіональний характер міжнародних трубопроводів, попри зростаючу кількість та тенденцію поширення широко розвинутої транспортної мережі;

4) використання при експлуатації міжнародних трубопроводів специфічних правових форм взаємовідносин між постачальниками і споживачами продукції, котрі відображають особливості транспортування нафти і газу трубопроводами.

Тому міжнародно-правове співробітництво держав у галузі вироблення правового режиму міжнародних трубопроводів потрібно аналізувати через призму міжнародно-правових документів загального характеру, спеціалізованих транспортних угод і конвенцій, а також дво- та багатосторонніх угод щодо будівництва чи експлуатації міжнародного трубопроводу.

Правові принципи та норми, котрі регулюють функціонування міжнародного трубопровідного транспорту, становлять окрему частину в системі міжнародного транспортного права. Враховуючи взаємозв'язок між міжнародним правом, міжнародним економічним правом і міжнародним транспортним правом можна виокремити загальні і спеціальні принципи міжнародного транспортного права.

Загалом відзначимо, що міжнародне право та його підгалузі взаємозалежні, як загальне і часткове, тому принципи міжнародного права, тією чи іншою мірою, є актуальними й в різних його підгалузях. Принципи міжнародного права – це керівні правила поведінки суб'єктів, котрі виникають як результат суспільної практики. Принцип – це завжди норма міжнародного права, яка має обов'язковий характер для всіх суб'єктів².

Загальними в такому випадку будуть вищезгадані принципи міжнародного права та міжнародного економічного права. Загальні принципи, запозичені з міжнародного та міжнародного економічного права, мають первинне значення

для всієї галузі, оскільки несуть смислове і кваліфікаційне навантаження галузі з точки зору всієї теорії міжнародного права. Водночас, не можна ігнорувати або применшувати роль спеціальних принципів транспортного права, оскільки вони є одним із критеріїв виокремлення міжнародного транспортного права в самостійну частину міжнародного права.

Міжнародне транспортне право розвиває, уточнює і видозмінює зовнішні межі (форми), а інколи й зміст принципів і норм міжнародного права. В основному це стосується спеціальних принципів, термін дії яких зумовлюється співвідношенням як суспільно-економічної формації, так і науково-технічним прогресом.

Завдяки доктринальному тлумаченню термінів, принципів і норм у відповідності до принципів і норм міжнародного права стираються межі між національним і міжнародним правом, забезпечуючи взаємне проникнення і доповнення наукових категорій та конструкцій різних національних систем.

Вступаючи у відносини між собою, суб'єкти міжнародного транспортного права реалізують свої права і дотримуються своїх обов'язків, встановлених міжнародно-правовими нормами. Правові норми, які регулюють відносини в галузі будівництва та експлуатації міжнародних трубопроводів не є винятком. Проте слід наголосити на деяких їх загальних особливостях, з-поміж яких виокремимо наступні:

1) утворення міжнародно-правових норм відбувається в результаті укладення міжнародних договорів, підписання і приєднання суб'єктами міжнародного транспортного права до різноманітних міжнародних конвенцій;

2) для правового регулювання міжнародних трубопроводів характерно поєднання і взаємозалежність технічних і правових норм;

3) правові норми, які регулюють функціонування трубопровідного транспорту, можуть бути як універсальними, так і партикулярними (діяти між обмеженою кількістю учасників) (О. Д. Макаров)³;

4) за способом правового регулювання правові норми можуть бути диспозитивними та імперативними (*jus cogens*). Прикладом імперативних норм є норми-принципи міжнародного права – як загальні, так і спеціальні. Не слід применшувати ролі диспозитивних партикулярних правових норм у регулювання трубопровідного транспорту, оскільки дуже часто правовий режим міжнародного трубопроводу визначається договором, укладеним між визначеними суб'єктами;

5) деякі з вищевказаних правових норм мають наперед визначену тривалість у часі (наприклад, норми міжнародного договору про будівництво певної гілки трубопроводу).

Розвиток правової регламентації міжнародного трубопровідного транспорту тісно пов'язаний з діяльністю міжнародних організацій, які почали виникати в ХХ столітті, а сьогодні розширились у систему загальних і спеціалізованих органів. Розвиток правової регламентації міжнародного транспорту тісно зв'язаний з діяльністю міжнародних організацій, які сьогодні розширились в систему загальних і спеціалізованих органів. Діяльність міжнародних транспортних організацій в правовій сфері досить різноманітна. Вона включає підготовку проектів міжнародних договорів, розробку різноманітних транспортних і технічних регламентів, правил перевезення пасажирів і вантажів, проформ транспортних документів, надання рекомендацій і висновків, тлумачення діючих угод, урегулювання спорів шляхом посередництва та арбітражу, публікацію офіційних та інших правових матеріалів, перш за все судових матеріалів. Зокрема, Європейська енергетична хартія (1991) покликана суттєво сприяти міжнародному співробітництву,

найбільш ефективно поєднуючи інтереси енерговидобуваючих, транзитних і енергоспоживаючих держав.

Укладення міждержавних угод та договірне оформлення як підстави виникнення права і обов'язків. Укладення міждержавних угод є основною підставою виникнення прав і обов'язків щодо будівництва трубопроводів. Міжнародні угоди в галузі трубопровідного транспорту можуть мати рекомендаційний характер для сторін або бути обов'язковими для виконання сторонами, що їх уклали. Свобода транзиту є основним принципом міжнародно-правового регулювання транзиту енергоносіїв. Практика укладення спеціальних міждержавних угод про будівництво і експлуатацію міжнародних трубопроводів визначається важливими політичними, економічними і юридичними факторами і являється виправданою. При цьому такі угоди повинні базуватись на загальновизнаних засадах міжнародного права і виходити, зокрема, із суверенної рівності учасників угод, принципів взаємної вигоди і невтручання у справи, що, по суті, відносяться до внутрішньої компетенції держав.

Договірне оформлення експлуатації трубопроводів, відповідаючи загальним принципам договору перевезення, має певні особливості. Кваліфікація таких договорів, як цивільно-правових, подана в документах групи експертів Комітету з газу ЄЕК. Якщо вказані договори укладаються між організаціями різних держав, то їх належить розглядати як зовнішньоторгові угоди з підпорядкуванням у принципі правовому режиму, прийнятому для зовнішньоторгових угод. Правові проблеми екологічної безпеки будівництва та експлуатації трубопроводів є об'єктом правового регулювання міжнародного екологічного права.

1. *Шемиченко Ю. С., Бобровник С. В.* Правове регулювання // Юридична енциклопедія. – Т. 5. – К., 2003. – С. 40–41. 2. *Колосов Ю. М., Кузнецов В. И.* Международное право. – М.: Международные отношения, 1998. – С. 30. 3. *Макаров А. Д.* Международное транспортное право. Теоретические аспекты. – СПб.: Ut, 1995. – С. 22.